

V času razpada velikega družbenega eksperimenta našega stoletja morda deluje ta Saganov esejček o potrebi civilizacije po eksperimentalnih družbah še bolj naivno ali celo grešno. Eksperiment, ki je propadel, je bil res velika znanstvena goljufija, a zrasel je iz resnične in boleče potrebe ljudi po drugačnem svetu. Carl Sagan si je naredil ime z delom v planetarni znanosti in kot znanstveni pisec ter esejist. Bil je "S" v skupini TTAPS, ki je sredi 80-ih pripravila model "nuklearne zime", ki ni ostal brez političnih posledic.

esej

EKSPERIMENTI V UTOPIJAH

Carl Sagan

Ko ocenjujemo verjetnost obstoja drugih naprednih tehničnih civilizacij v Galaksiji, je eden pomembnejših faktorjev podatek, o katerem še najmanj vemo - dolžina življenja takšne civilizacije. Če se vse civilizacije same uničijo kmalu potem, ko dosežejo tehnološko fazo, jih bo v vsakem danem času obstajalo le malo in verjetnost za stik z njimi ne bo velika. Če pa se vsaj nekatere od njih nauče živeti z orožji masovnega uničevanja in se izognejo katastrofam, tako naravnim kot tistim, ki so jih same spočele, je lahko v Galaksiji mnogo civilizacij s katerimi bi se lahko pogovarjali.

Imamo še en, bolj nujen vzrok, da nas takšne stvari zanimajo. Iz čisto osebnih razlogov upamo, da bo naša civilizacija dolgo živel. Človeštvo verjetno v nobenem obdobju svoje zgodovine ni preživelo toliko sprememb kot sedaj. Pred dvesto leti je informacija lahko potovala kvečjemu s hitrostjo konja, danes potuje s hitrostjo svetlobe, trideset milijonkrat hitreje. Ne verjamemo, da bomo še kdaj doživeli takšen napredek, kajti prepričani smo, da poročila ne morejo potovati hitreje kot svetloba.

Pred dvesto leti je pot od Liverpoola do Londona zahtevala toliko časa kot danes pot od Zemlje do Meseca. Podobne spremembe smo doživeli pri energetskih zalogah, dostopnih naši civilizaciji, količini shranjevanih in obdelovanih informacij, metodah proizvodnje in distribucije hrane, sintezi novih materialov, koncentraciji prebivalcev v

mestih, silnem porastu prebivalstva, izboljšanjem zdravstvenem varstvu in ogromnih družbenih premikih.

Naši instinkti in čustva so enaki kot pri naših prednikih, lovcih in nabiralcih sadežev izpred milijona let, a naša družba je neznansko drugačna od sedanje. V časih postopnih sprememb so vpogledi in spretnosti ene generacije uporabna, preizkušena in hvaležno sprejeta dediščina drugi. A v časih, kot so današnji, ko se družba bistveno spremeni v času, ki je krajši od človeškega življenja, modrosti staršev mladim več niso čisto zlato. Hitrost družbenih in tehnoloških sprememb ustvarja prepad med generacijami.

Še v enem samem človeškem življenju so spremembe tako velike, da ljudje postanejo tuji v svojem lastnem okolju. Margaret Mead je opisala današnje stare ljudi kot neprosto voljne priseljence iz preteklosti v sedanjost.

Stare ekonomske predpostavke, stare metode določanja političnih voditeljev, delitve bogastva, prenosa informacij od oblasti do ljudstva in nazaj - vse to je nekoč morda bilo uporabno in dobro, danes pa je lahko izgubilo vsako vrednost za preživetje. Stari opisivni in šovinistični odnosi med rasami, spoloma, ekonomskimi skupinami so upravičeno postavljeni pod vprašaj. Tkanina družbe se para vsepovsod po svetu.

Obenem vidimo močne interese, ki nasprotujejo spremembam. Tu so posamezniki, ki imajo v rokah moč in si lahko kratkoročno izmolzejo velike koristi, če ohranijo stare poti, čeprav utegnejo njihovi otroci zato dolgoročno veliko izgubiti. Tu so ljudje, ki v srednjih letih ne morejo spremeniti prepričanj, ki so jim bila vcepljena v mladosti.

To je težek položaj. Divjanje sprememb ne more teči v neskončno, kot je pokazal primer s komunikacijami, obstajajo meje rasti.

Pogovarjamo se lahko kvečjemu s hitrostjo svetlobe. Dosežemo lahko le tako številno populacijo, da jo bo Zemlja še lahko vzdrževala. Kakršnekoli bodo že rešitve, ni verjetno, da bi Zemlja čez nekaj stoletij še preživljala velike družbene pretrese in spremembe. Dosegli bomo neko rešitev za naše sedanje probleme. Vprašanje je le, kakšno.

V znanosti je tako komplicirane situacije težko teoretično obdelovati. Ne razumemo vseh faktorjev, ki vplivajo na našo družbo in torej ne moremo zanesljivo ocenjevati, katere spremembe so zaželjene. V sistemu je vse preveč kompleksnih interakcij. Ekologija si je prislužila ime subverzivne znanosti, ker vselej, ko resno poskuša ohraniti podobo okolja, udari ob ogromen splet uveljavljenih družbenih in ekonomskih interesov. Isto se zgodi, ko skušamo popraviti kakšno večjo napako: sprememba se prelije čez celo družbo. Težko je izolirati ozke rezine sveta in jih spremeniti, ne da bi globoko vplivali na celotno družbo.

Kadar v znanosti teorija ne zadostuje, je edini realistični odgovor v eksperimentu. Eksperiment je poskusni kamen znanosti, na katerem počivajo teorije. Le on daje končne odgovore. Tako je očitno, da potrebujemo eksperimentalne družbe.

Ideja ima dober biološki precedens. V evoluciji življenja nešteto krat

srečamo zgodbo o organizmu, očitno dominantnem, visoko specializiranem in brezhibno usklajenim s svojim okoljem. Pa se je okolje spremenilo in organizem je umrl. Zato uporabljaja narava mutacije. Ogromna večina mutacij je škodljivih, celo usodnih za osebek. A eden od tisočih, ali desetih tisočev mutantov ima drobno prednost pred svojimi starši. Mutacija se v njegovih potomcih ohrani in spremenjeni organizmi so malce uspešnejši.

Zdi se mi, da potrebujemo družbene mutacije. Morda bi bilo bolje uporabiti drugo besedo, zaradi stare tradicije grdih in zlobnih mutantov v znanstveni fantastiki. A družbena mutacija - variacija družbenega sistema ki je, če deluje, pot v prihodnost - se mi zdi natančno pravi izraz. Splačalo bi se pogledati, zakaj mu nekateri od nas nasprotujejo.

Opogumljati bi morali družbene, ekonomske in politične eksperimente, množično in v vseh državah, a zdi se, da se dogaja ravno obratno. V državah, kot sta ZDA in SZ uradna politika nasprotuje resnejšim eksperimentom, ker so - seveda - nepopularni pri večini prebivalcev. Praktična posledica tega je silovito javno nasprotovanje vsaki resni variaciji. Mladi idealisti iz mesta, zatopljeni v kulturo drog, z načinom oblačenja, ki se posmehuje konvencionalnim standardom, in brez slehernega znanja o kmetovanju, imajo bolj malo upanja, da postavijo na noge utopistične poljedelske skupnosti v ameriškem jugozahodu - celo brez težav s sovražno razpoloženo okolico. Pa vendar so takšne eksperimentalne skupnosti po vsem svetu ponavadi žrtve preganjanja in nasilja svojih konvencionalnih sosedov, ki so včasih besni prav zato, ker so bili oni sami šele v prejšnji generaciji sprejeti v konvencionalni sistem.

Ne sme nas presenečati, če eksperimentalne skupnosti pogosto propadajo. Le redke mutacije so uspešne. A družbene mutacije imajo prednost pred biološkimi, kajti ljudje v njih so se nekaj naučili. Člani neuspešnih komun lahko presodijo, zakaj jim ni uspelo in sodelujejo v kasnejših eksperimentih, ki se bodo poskušali izogniti istim vzrokom neuspeha.

Dobro bi bilo, če bi takšni eksperimenti uživali ne le javno priznanje, temveč tudi uradno podporo države. Prostovoljci za takšne eksperimente v utopijah - možje in žene, ki tvegajo zelo verjetni neuspeh v korist celotni družbi, si zaslužijo ugled zaradi svojega poguma. V njih je prihodnost. Nekega dne se bo pojavila eksperimentalna skupnost, ki bo delovala mnogo bolje kot mnogojezična, spolzka, pokrpana družba, v kateri živimo, in pred nami bo stala preizkušena alternativa.

Ne verjamem, da bi bil kdorkoli od sedaj živečih dovolj moder, da bi vedel, kakšen bo obraz te bodoče družbe. Morda se bo pojavilo veliko drugačnih alternativ, sleherna od njih potencialno uspešnejša od žalostno skope izbire, ki jo vidimo sedaj.

Soroden problem je, da se danes nezahodnjaške, netehnološke družbe, ki gledajo moč in materialno bogastvo Zahoda, močno trudijo, da bi nas posnemale, pri čemer izginjajo mnoge davne tradicije, pogledi in načini življenja. Pri vsem kar vemo, so med temi zamirajočimi alternativami

lahko prav elementi sveta, ki ga iščemo. Nujno bi bilo, da te družbe najdejo način, kako ohraniti te drugačne poti, trudoma izdelane v tisočletjih sociološke evolucije, in obenem absorbirajo moderno tehnologijo. Osnovni problem je, kako razširiti tehnološke dosežke in obenem ohraniti kulturno različnost sveta.

Včasih srečamo mnenje, da je problem sama tehnologija. Prepričan sem, da ni težava v tehnologiji, temveč v njeni zlorabi po samozvanih voditeljih posameznih družb. Če bi se vrnili k primitivnejšim načinom poljedelstva, kot nekateri priporočajo, in opustili sodobno kmetijsko tehnologijo, bi obsodili na smrt stotine milijonov ljudi. Na našem planetu ni mogoče uiti tehnologiji, vprašanje je le, kako naj jo modro uporabimo.

Iz kaj podobnih razlogov je tehnologija prav gotovo bistven faktor v drugih planetarnih skupnostih, starejših od naše. Mislim, da je zelo verjetno, da so družbe, neskončno modrejše in boljše od naše, še vseeno bolj tehnološke od nas.

Živimo v izjemnem, prevratnem trenutku v zgodovini življenja na Zemlji. Ni ga še bilo časa, tako tveganega, a obenem tako obetajočega za prihodnost življenja na našem planetu.

(iz knjige *The Cosmic Connection*, 1973)